

רימון של ארץ ישראל/ יעקב שלמה לוי

בפאתי שכונת "נוה שלום" הקמאית, יפו מלפנים וכיום תל אביב, בקצה המזרחי של מה ששרד מגוש הבנינים של בתי "זרח ברנט", עומד אגף משופץ ובו בית הכנסת "בית שלמה" ששוחזר וחודש ע"י משפחת גבריאלי. לא רבים יודעים כי בית כנסת זה שעמד בשממונו שנים רבות, הוא שהיה בית הכנסת "קהל חסידים" של חסידי פולין שב"נוה שלום". עוד פחות מכך ידוע סיפורו של המקום והמייסד, החסיד רבי אפרים אליעזר גראנאט –רימון זצ"ל. זהו סיפור של אמונה ושמחה ודבקות, יגיעת התורה וכיסופין ומדות טובות, עמידה נחושה מול רוח התקופה ואהבת ארץ ישראל עד כלות.

פרח חמד לבית גראנאט

איש חסיד היה בעיירה ביז'ון שבפולין, תלמיד חכם מופלג ויושב על מדין ושמו רבי יוסף צבי גראנאט. "רבי יוסף דיין" בפי בני עירו. מחסידי הקדוש מרוז'ין היה רבי יוסל, איש קדוש ופועל ישועות בעצמו ואהוב על כל בני עירו. נתברך ביתו של רבי יוסף צבי הדיין בבנים תלמידי חכמים ויראי אלוקים, ובשנת תרכ"ט עת היו רבי יוסף ונאות ביתו בני למעלה מחמשים נולד בנם השנים עשר, אפרים אליעזר.

מילדותו התגלה אפרים אליעזר כילד כשרוני בצורה מיוחדת. פיקח, חניני, מלומד ובעל לב חם ונפש פיוטית במיוחד. כיון שגדל והיה לאיש ראו הכל כי לא ביישה בגרותו את ילדותו. אישיותו – אישיות יקרה ונעלית היתה.

תלמיד חכם, מעמיק, שקדן מופלג וידען רחב אפקים. בקי גם בהוויות העולם אבל שרוי בעולמו הרוחני, מרבה לעסוק בענייני אמונה והשקפה ודעת אלקים.

אבל לצד היותו איש המח והמחשבה, היה אפרים אליעזר איש הלב והרגש לא פחות. כל תריסר בניו של רבי יוסף הדיין נסעו כחסידים אדוקים לצדיקי פולין, חלקם לבעל "חידושי הרי"ם" מגור. אפרים אליעזר נמשך לחצר וורקא והיה מרבה בנסיעות לאוטבוצק אל האדמו"ר הרה"ק רבי שמחה בונם מוורקא-אוטבוצק זי"ע. מלא רגשי קודש היה ותמיד הומה כיסופין לבוראו. "עוד בימי עלומיו דבק בכל חום נפשו בדרכי החסידות" – רשם בנו המשורר החרדי רבי יוסף צבי רימון – "ויאהב מאד את דרכיה, כי ראה אותה בנשמתה כחלק מנפשו. וישאף מאד לתחייתה ע"י אנשים נלבבים, בעלי רוח ונפש... גם בבית גם בחוץ היו כל דרכי עבודתו את ה' מלאים התרגשות הנפש".

עודו בנערותו התייתם אפרים אליעזר מאביו ומאמו ונותר יתום 'עגול'. היתה זו התקופה בה עשתה תנועת ההשכלה שמות והפילה חללים רבים בכרם בית ה'. הרוח הבלתי מצויה סחפה בכל עוז ולא פסחה על ביז'ון שגם בה רבו המשכילים. מי בסתר ומי בגלוי. משכילי ביז'ון נתנו עיניהם בעלם הצעיר, האינטלקטואל רחב האופקים ועתיר הרגש ועשו כל שלא ידם לצודו ברשתם. הוא טעם את טעמה של ה'השכלה' אבל לא נמשך אחריה. יראת השמים שלו עמדה במבחן והוא רחק מהם ונותר ירא וחרד שלא יז משלו כמלוא נימא. אדרבה, כאיש המח והלב הביט ב'השכלה' ובמה שהיא מעוללת ובז לה בכל לבו. דווקא משום רוחב בינתו לא סנוור ממנה ולא נהה אחריה. "בצעירותו" – כותב ר' יוסף צבי, הבן – "עוד שלטה ההשכלה בכל עוזה בלב הדור הצעיר, והוא בשכלו הישר וברגשותיו הנאמנים הבין את כל זיופה, וישנא אותה על ההפכפכות שבה, כי מדברת היא בשם הדת בשעה שהיא רומסת את גן האמונה, והתחפשותה במסווה האמונה היא לשלול את נפשות התמימים, אשר בלי שם הדת אי אפשר לדבר אליהם...".

"הכרתו היטב את דור ההשכלה, שעוד חי בו, הולידה בו הרבה מחשבות ע"ד האמונה והדת כי היא נעזבה מן בני הדור החדש בשביל שאינם מבינים אותה ואינם מכירים את דרכיה, וזה מביא אותם לידי דעות שווא בענייני אמונה ולראות חזות הבל בהשכלת העמים אשר אין תוכן של אמת בתוכה ואין לה יותר מיפי לשונה..." דברי בנו המשורר רבי יוסף צבי ז"ל.

חן תמיד שפוך היה עליו לפי שבעל מידות נפלאות וטובות היה ושמח תמיד. "הוא אהב מאד בטבעו את השמחה, כי היה לבבו מאיר תמיד באור האמונה והבטחון באלקיו וישנא את העצב והייאוש, שהם מעימים את זוהר נפשו של האדם, וע"י כך הוא בא להגלות במחשבות שוא." איש נאמן רוח היה, צנוע ועניו עד מאד, אינו מתבלט ואינו מחפש לתפוס מקום בקידמת הבמה הציבורית. עושה ומעשה אבל נחבא אל הכלים. ומשבאו בו כל המידות האלו נמשכו אנשים אחריו כפרפרים אל האור, חלקם מאלה שבכלל לא נחוו ביכולות להעריך את גדולת נפשו של ר' אפרים אליעזר. הם מצאו אצלו פינה חמה ומלבבת ובאו לחסות בצילה.

כיון שגדל היו שדכנים משכימים לפתחו אבל בדבקותו בעקרונותיו דחה שידוך עשיר מפני שידוך עם בת אחותו שאביה ר' יחיאל בונם אלשטיין ז"ל מדובז'ין, היה חסר כל ולא היה בידו להשיאה לאיש אחר מחוסר נדוניא. משנישא לה הקים ר' אפרים אליעזר את ביתו על אדני האביונות אבל מעולם לא נתחרט על צעדו זה.

משנתפרסם שמו כתלמיד חכם מופלג נעשה מבוקש לתפקיד של מלמד תשב"ר. ליד הכפר קלפין השתרע יער גדול ומזכירו של אדון היער, חסיד גור שהתגורר בקלפין ופרנסתו היתה מצויה לו, זכה בר' אפרים אליעזר שבא להתגורר בגפו בקלפין ולימד את כל בניו של המזכיר עדי הגיעם למצוות. אל ילדי המזכיר הצטרפו עוד מילדי הסביבה. האוירה בקלפין היתה רוויה בחסידות. את זוגתו ולידיו היה ר' אפרים אליעזר רואה לעיתים רחוקות עת היה שב לפקוד נווה בימי החגים.

משנסתיימה תקופת קלפין שב ר' אפרים אליעזר לביז'ון ושוב ידע ימי מחסור ודוחק עדי נקרא לדובז'ין עיר מגורי חותנו לשמש שם כמלמד לבניו של גביר אחד. עם הזמן, משנתבסס שם יותר, עקר דירתו מביז'ון לדובז'ין, שם תפס עד מהרה מקום של כבוד בין אברכי העיר. לצד תפקידיו כמלמד גמרא לנערים ומנהל אוצר הספרים התורני שבדובז'ין, הרבה פעלים לתורה. הקים "חברות ש"ס" ו"חברת משניות" והמריץ את חבריו להצטרף אליהן, הקים וניהל קופת גמ"ח והפיץ תעמולה למען אתרוגי ארץ ישראל. כללו של דבר היה ר' אפרים אליעזר מלא חיים וחיות, טופח על מנת להטפיח המשרה על כל סביבותיו ואירה של עליה והתעלות.

"הוא היה מאלה" – הגדירו יפה בן המשורר רבי יוסף צבי – "אשר כשרונותיהם נעלו מאד, ורב החן אשר שפך עליהם ה'. אולם החיים לא הביאו אותו לתפוס מקומות בקהל שהם מפרסמים יחידי סגולה שבדור. ואולי מחמת זה רב היה הקסם אשר היה שפוך עליו, כי חי לו כל ימיו בצניעות עם השכלתו ודעתו את דרכי ה', אשר למראה השתוממו רבים..."

על משמר חינוך הבנים

בשנת תרמ"ט, אחרי הולדת בתו חנה חיה, נולד לו לר' אפרים אליעזר בנו אשר נקרא שמו בישראל יוסף צבי. ויגדל הילד לתפארת, ברוך כשרונות ורחב אופקים. שוקד על תלמודו, יניק וחכים. אחריו נולדו הבנים יחיאל בונם ויעקב.

כאמור, לא היה אז המצב ברחוב היהודי קל כלל ועיקר. העוני והמחסור שהכו בכל עוז דחקו את הנוער לזרועות ה'השכלה' והתנועות השונות. ר' אפרים אליעזר, בראיה מפוכחת וערנית וכמי שהתנסה בכך, לא ברח מן המערכה. אדרבה, דרוך היה כל העת להשגיח על בניו ולהדריכם בדרך התורה והמצוות לבל ינטשו מסורת אבות. הוא נקט בדרך שאולי לא רבים נקטו בה. הוא לא נזף ולא גער. פעולות שכאלו בין כך לא היו מועילות בתקופה ההיא, כשהרוח הבלתי מצויה הפילה פירות רבים למרחק רב מהעצים עליהם גדלו... ר' אפרים אליעזר שראה את הסיבה להצלחת ה'השכלה' בכך שהנוער לא השקיע מספיק בלימודי פנימיות, אמונה וחסידות, עשה לתיקון הדבר אצל בניו. הוא, התלמיד חכם, הידען, החסיד והמתבונן, שוחח ארוכות עם בניו. שיחות מחשבה והשקפה, שיחות על האמונה ועל התורה, על החיים והמצב, שיחות שנבעו הישר מהמעין הרוחני העשיר של ר' אפרים אליעזר, מלאים מזן אל זן בדברי חז"ל ורבותינו שבכל הדורות.

בתקופה האחרונה בה לימד ר' אפרים אליעזר את בניו של החסיד שהתגורר בקלפין, לקח עמו את בנו יוסף צבי. האוירה בבית ובכפר כולו היתה מלאה בדבקות חסידית והווי רוחני חסידי קסום. החיים נסובו סביב השבתות והחגים וחסידיים מכפרי הסביבה היו מגיעים לשבת אחים גם יחד. החיים בכפר החסידי הותירו ביוסף צבי חותם רוחני בל ימחה ששמר עליו בסערות הימים שעוד נכוננו לו.

בגיל צעיר הרחיק הנער יוסף צבי נדוד לשיבתו של רב העיר לידא הג"ר יצחק יעקב ריינס. עבור הנער יוסף צבי היה כאן סיכון רוחני עצום ומשולב. יוסף צבי היה מוכשר להפליא, בעל אופקים רחבים, עט סופר וסקרנות עצומה לכל שביב של ספרות, עד כדי כך שכשהיה נכנס לחנות לקנות דבר מה היה בודק בניירות העטיפה אם אין בהם, במקרה, איזה חומר כתוב... צמאון הדעת שלו יכל להפיל אותו בקלות לזרועות ההשכלה. פתיחותה היחסית של הישיבה היוותה סיכון כשלעצמה.

אבל אבא ר' אפרים אליעזר עמד על המשמר ממרחק. בלשון לימודים נחון, וכיון שנדד בנו יוסף צבי למרחקים החלו השיחות ביניהם להתנהל במכתבים שריחם וטעמם לא פג עד עצם היום הזה.

המכתבים רצו מהכא להתם וחוזר חלילה. "בני" – מוצאים אנו אותו כותב ביום הולדתו ה"ז של יוסף צבי – "בזה הרגע אשר ישבתי הכן לכתוב אליך, ומיד בזכרי את ה' בבואי לרשום את יום הכתיבה, נזכרתי, בעצם היום

הזה נולדת... אכן אצבע אלקים הנני רואה בזה, כי נתעוררתי לכתוב אליך דברי תושיה בעצם יום מלאות לך טו"ב שנים. אות היא לי כי בני בן שבע עשרה שנה, ורעה את עצמו עם אחיו העושים מעשי עמו, ולא נתפתה לבו חלילה ללכת אחרי בחורים הנתעים והמתעים, מכנים עצמם בשם 'אחים' והם באמת אחים לצרה ונמצאים בדותן..."

באהבת ארץ ישראל

את ארץ ישראל אהב רבי אפרים אליעזר מנעוריו. כאשר החלה ההתעוררות לעליה ארצה, נרתם אליה ר' אפרים אליעזר בכל כוחו ובמסירות נפש ממש. הוא פעל באופנים מגוונים להיות לעזר ליהודי ארץ הקודש ולהחזקת היישוב עד ששמו נודע בכל סביבותיו כאיש של ארץ ישראל. בשנת תרס"ז הצליח סוף סוף להתגבר על כל המכשולים הרבים שעמדו בפניו ולהגשים את שאיפתו אליה נכספה וגם כלתה נפשו ימים רבים: לעלות לארץ ישראל. וכיון שזכה להגשים משאת נפשו ולעלות ארצה לא היה מאושר הימנו. את דירתו קבע ביפו, בחצרות "בתי וורשה" של החסיד ר' שאול יצחק פניגשטיין ז"ל. ושם שימש כמלמד תשב"ר לילדיו של ר' שאול יצחק. בנו הגדול ר' יוסף צבי שכבר היה אז אברך, עלה שנה אחריו, בתרס"ח. ובשנת תרס"ט הצטרפה אליו המשפחה: זוגתו אסתר חוה ע"ה וילדיו יחיאל בונם ויעקב (בתו חנה חיה קוטשער ע"ה נותרה בפולין ולימים היגרה לארה"ב).

עם עליית המשפחה עקר ר' אפרים אליעזר דירתו מ"בתי וורשה" לשכונת "נוה שלום" הקרובה, המרכז החרדי התוסס ביפו דאז ובתל אביב לעתיד. את ביתם קבעו בבתי זרח ברנט שברחוב הבעש"ט, הוא רחוב התלמוד תורה, הוא, כיום, רחוב שמרלינג, שהיה הרחוב הראשי והפעיל של "נוה שלום". כאן נטלה זוגתו המנוחה על עצמה את כל עול כלכלת הבית בכדי שבעלה יוכל להתמסר כליל לתורה ולעבודת ה', יומם ולילה. לימים תיאר בנו העסקן הסופר והמשורר ר' יעקב רימון בשירתו, את אביו בלימודו:

אָבי קם בַּלילות/ וְהַדליק אֶת הַנֵּר; לָמַד דָּף גִּמְרָא/ בְּגִנּוֹן חֵי יַעֲר. אָנִי בְּעַרְשִׁי שְׁכַבְתִּי/ נֶם-וְלֹא-נֶם; בְּרָקֶט קִדָּשׁ הַקְּשַׁבְתִּי/ לְקוֹלוֹ הָעֶרֶב נָחֵם.

עִם שַׁחַר עָבַר בְּרָקֶשׁ/ לְזַמֵּר פְּרָקֵי תְהִלִּים; וַיְהִי הַגִּנּוֹן מִשְׁתַּפֵּן/ בְּמִקְהֶלֶת צִלְלִים. מֵאֵז חֲלָפוּ שָׁנִים/ וְהַגִּנּוֹן חֵי בְּלִבִּי; וְעוֹד יִהְיֶהדוּ בִּי צִלְלִי/ צִלְלִי-קוֹלוֹ שֶׁל אָבִי...

ברצותו להרגיש עצמו כבן ארץ ישראל החליט בנו

ר' יוסף צבי להחליף את שם משפחתו לשם חילופי בלשון הקודש. הלך אצל ידידו הסופר ש"י עגנון שהתגורר אז ב"נוה צדק" הסמוכה ושאלו מה התרגום המדויק של 'גראנאט'. 'רימון' השיבו עגנון והוא שינה את שם משפחתו ל'רימון'. בעקבותיו הוסיף גם ר' אפרים אליעזר לשם משפחתו את הכינוי 'רימון'. ובניו אחריו לדורותיהם נשאו ונושאים עד היום את שם המשפחה 'רימון'.

תמונה יפואית: בני ר' אפרים אליעזר

(י-ש) ר' יעקב, ר' יוסף צבי ור' יחיאל בונם רימון

מכולת בקהל חסידים

אסתר חוה פתחה חנות מכולת סטונאית בחדר סמוך לדירתם. את המכולת ניהלה עם בנה יחיאל בונם, ואילו ר' אפרים אליעזר פוקד היה את החנות שבביתו רק לזמן מועט ביום בכדי לפקוח עין על הנעשה ולסייע במקצת.

"בימים ההם" – מספר בנו ר' יעקב – "הייתי עדיין ילד, והיה אבי מובילני לת"ת 'שערי תורה' ביפו. בכל עת שהיינו עוברים ליד חנות מכולת הייתי מרגיש שאבי מורי משפיל עיניו ולא ראיתיו אף פעם מביט לתוכה. פעם שאלתי: אבא, מדוע כשאנו עוברים ליד חנות מכולת כלשהיא אתה משפיל עיניך ואינך מביט אל תוכה? השיב לי: 'בני, שמא אביט לתוכה ואראה שיש שם סחורות יותר מאשר בחנותנו וחלילה אבוא לידי קנאה...' "

בימים ההם הגיעו ראשוני חסידי פולין ליפו שעד אז היו בה רק מהפrouשים, מחסידי חב"ד, מהספרדים והמערבים וגם הרבה יהודים שלא שמרו תורה ומצוות. עתה החל להיווצר גרעין חדש של קהילה חסידית. עמדה אסתר חוה ע"ה זוגתו של ר' אפרים אליעזר והקדישה את אחד מחדרי הבית לשמש כבית כנסת לחסידי פולין בו יתפללו וילמדו ויסבו יחדיו בוקר וערב. הוא בית הכנסת '**קהל חסידים**' של נוה שלום שהקימו ר' אפרים אליעזר ורעייתו.

הימים לא קלים היו. העוני היה רב והשלטון הטורקי המנוון דוחק ומציק. הקדחת והמלריה עשו שמות והרבה מהעולים שלא הורגלו לאקלים הארץ לקו במחלות אלו ואחרות. כללו של דבר זקוקים היו לעידוד ולחיזוק. אל ר' אפרים אליעזר שקסם היה נסוך עליו וכן הוצק בשפתותיו נמשכו אנשים רבים בעבותות אהבה. כיון שכך היו עולי פולין מרבים לפקוד את ביתו ואת חנות המכולת, לשאול עצה ולמצוא נוחם וחיזוק. מדי יום היתה אסתר חוה שופתת את המיחם ומכינה לבאי הבית תה עם סוכר – ובימים ההם לאו מילתא זותרתא היה הדבר! והיו החסידים הפולניים באים, מסבים על כוס תה מהביל, פורקים את אשר על לבם ביחידות או בצוותא עם חברים נוספים ושואבים כוחות להמשך ההתמודדות עם קשיי החיים.

"מפני רוב אמון לבבו היה תמיד אהוב על הבריות, ובחברת החסידים שהוא היה נמצא בהם היתה השפעתו גדולה מאד וירומם וינשא בהם את כל דרכי החסידות בהתלהבות הרוח וישפוך רוחו על כולם..." , ירשום לימים בנו רבי יוסף צבי.

אמנם לא רק בחברת החסידים נישא שמו בהערצה. "בהיותו נוח לבריות ומדבר בהשכל ודעת נתחבב לא רק על חבריו החסידים, אלא גם על הפרושים, ואפילו על החפשים. רבים נהנו מעצותיו הטובות ונעזרו בהן." מספר בנו ר' יעקב.

אל החנות של אסתר חוה היו יורדים בשתי מדרגות מהרחוב. על סף החנות, בהישג ידם של עוברים ושבים יגיעים ומיוזעים, עמד ה"מקרר" של המשקאות הקלים. מקרר שלא היה אלא ארגז בקבוקי גזוז מזכוכית ו'סיפונים' של מי סודה שהיה מכוסה בשק ובו קרח. בחום היפואי היה למקום עמידתו של הארגז, על הרחוב, משמעות רבתי. הארגז צד היה את עינם של עיפי דרך שתקפם הצמא מחמת החום הלוהט.

בסמוך לחנותם של הגראנאטים היתה חנות נוספת שבעליה נוהג היה להניח מחוץ לחנותו ארגז של פסולת. ביום מן הימים בקשה אסתר חוה מהמוכר השכן כי יואיל בטובו לשנות את מקומו של ארגז הפסולת שכן חוסם הוא את הגישה לארגז המשקאות וגם גורם לכך שחלקי פסולת יעופפו לתוך חנותה. מהיר חמה היה המוכר השכן, יהודי חרדי אף הוא. משום מה נפגע מדבריה. בערה בו חמתו ובכעסו כי רב בעט בעיטה רבתי בארגז המשקאות, זה התהפך על פניו והתגלגל אל תוך החנות. העלבון היה גדול ולא פחות מכך הלכלוך והנזק. אבל

מילה של כעס או טרוניא לא יצאה מפיו. אדרבה, הוא עמל להרגיע את זוגתו וללמד זכות על הרגזן המבעט: "מה אפשר לעשות, הוא כעס ולא שלט בעצמו, צריך לסלוח לו!"

חלף זמן מה והגיעה עוד שנה חדשה. בליל ראש השנה יצא ר' אפרים אליעזר מ"קהל חסידים" אל ביתו הסמוך, עם ילדיו יעקב ויחיאל בונים. והנה נעלם לו לפתע, חמק עבר מעיניהם. נכנסו הילדים הביתה והמתינו ואמם דאגה דאגה גדולה לאן נעלם בעלה, הלא אין ביתו מרוחק מבית הכנסת ולא כלום ואינו אלא צידו האחר של הבית.

כעבור שעה ארוכה נכנס ר' אפרים אליעזר לביתו בפנים קורנות וברך את כולם ב"גוט יום טוב" וב"לשנה טובה". על שאלתה היכן היה השיב בפשטות טבעית ושקטה כי הלך אל בעל החנות השכנה כדי לפייסו ולבקש ממנו מחילה... נרעשה אסתר חוה והתפלאה: "אתה צריך לבקש ממנו סליחה? הן הוא זה שצריך לבוא ולהתפייס. הן העליבנו והזיקנו!"

"אמת, אבל התורה מלמדת אותנו להתעלות ולנהוג לפנים משורת הדין ולדון כל אדם מישראל לכף זכות" השיב הוא לעומתה וניגש לקדש על היין בפנים זוהרות.

שורת הבתים הראשונה של "נוה שלום". בקצה השמאלי ביהכנ"ס "קהל חסידים"

"נוה חסד"

באהבתו את הארץ כי רבה ובראותו את מצבם הקשה של העולים שחיו כאן חיי דחק וללא בית מקנת כספם, קם ר' אפרים אליעזר ורצה לעשות מעשה. בלבו פנימה גם בערה התחושה, לה נתן ביטוי בכתביו, כי על הציבור החרדי ליטול חלק ויזמה בבניית הארץ ובארגון ארגוני פועלים חרדיים וכדומה ובכך למנוע התחלנות מוחלטת של ההתיישבות. יחד עם חברים הקים את "אגודת נוה חסד" שמטרתה היתה לפתור את מצוקת הדיור של העולים ולסייע בידם להגיע לבית משלהם ע"י גיוס כסף באמצעות תרומות ומכירת כרטיסי גורל, בניית שכונות בתים באמצעות הכסף הנאסף ומכירת הדירות בזול. ב"קול קורא" שפרסם נאמר בין היתר:

"ואמנם החל עתה רוח ה' לפעם במחנה ישראל. רוח אהבה טהורה ונאמנה ורוח געגועים להארץ אשר עיני ה' בה. לאט לאט... החלו לשוב לבצרון אסירי התקוה, חפצים הבנים לשוב אל שולחן אביהם. בני ישראל אוהבי הארץ הם אך יש אשר השאור שבעיסה מעכבתם ויש אשר העניות מנוולתם מעברת אותם על דעתם. תנאי הארץ עודם מכבידים על באיה ורבים מהם אם גם כבר באו, ישובו ואינם יכולים להתנחל בארץ חפצם בה. בכאב אנוש בשברון לב מוכרחים רבים עוד בפעם להיפרד מעל משאת נפשם ולהזרות בארצות נכר גם אחרי בואם אל החוף המקווה.

ויען כי טבע האדם להיות קשור אל מקום שם ביתו ונחלתו ועיקר געגועיו כי יקנה לו ארבע אמות שלו בכל מקום כי זה תנאי עיקרי בהצטרפות האדם, הלא 'גם ציפור מצאה בית ודרור קן לה'. אי לזאת התאספו אנשים נלבבים אשר ישוב הארץ יקר להם מאד מאד והחליטו לייסד אגודת חסד ביפו עיר החוף עם סניפים בכל הערים והמדינות בתנאים קלים ונוחים להושיט יד עזרה לבאי הארץ ולהמתישבים בה להקל את ישיבתם בארץ ולרתק אותם אליה ע"י בנין בתים למעונות זולים בארץ ישראל..."

למרבה הצער, הרי שכמו הרבה יוזמות טובות, גם תכניתה של "נוה חסד" דיפו עיה"ק תובב"א לא באה בסופו של דבר לכלל מעשה.

אגרות לבן ה"מבקש"

בשנת תרס"ח, כשעלה בנו ר' יוסף צבי ארצה בהיותו אברך בן קרוב לעשרים שנה, בעקבות אביו שעלה הנה שנה קודם לכן, קבע דירתו ביפו. אחר כך עקר לירושלים ונעשה לבלר ב"כולל וורשה". תפקיד שלא סיפק בכלל את כשרונותיו הגדולים. הוא נענה להצעה לעבור לחיפה ולשמש שם כמנהל הספריה העירונית. אבל ר' אפרים אליעזר העומד על משמר חינוך בניו גם אחרי שעמדו תחת חופתם, חשש מאד מפני החיכוך המתמיד עם כל ספרי הכפירה שהכילה הספריה. שוב החל להתכתב עמו ולהריץ אליו אגרות מסודרות לפי נושאים, נושאי הנצח של היהדות האמיתית.

האגרות עסקו בכל הנושאים שעמדו אז על הפרק, בעידן של פריחת ה"השכלה" והחילוניות, ובתקופה של התפשטות החילוניות בארץ ישראל בעקבות גלי העליה של "העליה השנייה" בעלת האופי החילוני-סוציאליסטי. אגרותיו של האב השפיעו על ר' יוסף צבי ששב ליפו, והחל לכהן כמחנך בת"ת "שארית ישראל" בפתח תקוה.

כאן ביפו מצא את שאהבה נפשו, רב העיר הגרמני **קוק זצ"ל** ששמח על תלמיד זה כמוצא שלל רב. ר' יוסף צבי דבק ברבו זה בכל לב ושאל הרבה ממעיינותיו לצד דבקותו באביו ר' אפרים אליעזר שהיה גם הוא ממקורשי הרב. נפש של משורר קיננה בו בר' יוסף צבי. הוא היה בעל גישה פרקטית מחד, מפוכח ו"עם שתי רגלים על הקרקע". ומאידך חי בעולם שכולו רוחניות, אמונה, דבקות, תורה ושירה.

עליו ועל שירתו עוד נספר בעז"ה.

בהתגעש עולם

ביקש ר' אפרים אליעזר לישב בשלוה, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים בארץ ישראל משאת נפשו, אבל כחלוף עשור מאז עלה ארצה, בתרע"ז, קפץ עליו רוגזן של מלחמת העולם הראשונה ושל גזירת הגירוש של נתיני רוסיה.

בימים ההם נקט השלטון הטורקי המתמוסס צעדים אבדניים ממש מתוך טירוף ואכזריות. כצעד ראשון עמדו וגירשו מהארץ את כל נתיני רוסיה שעמדה אתם במלחמה. יום מר ונמהר היה זה. החיילים והשוטרים הטורקים פשטו ברחובות ובבתים כזאבי טרף ותפסו את כל הנתינים הרוסיים שלא התאזרחו בשלטון הטורקי.

האנשים נאספו כשבויי חרב, בקושי התירו להם לקחת עמם קצת מחפציהם. כולם הובלו בשורות כאסירים פלייזים אל המנזר הארמני שביפו העתיקה. אנשים לא ידעו מה מצפה להם כעת, מעבר לכך שלא ידעו מה צופנת המלחמה בחובה. קולות זעקה ובכי נשמעו מכל עבר. במנזר הארמני נאסף קהל יהודי רב של "מוסקובים" - כך כינו הטורקים את נתיני רוסיה, ובהם כל עולי פולין שהיתה אז חלק מהממלכה הצארית. הדוחק היה נורא וההתייפחויות הקיפו את הקהל שעליו נמנו זקנים עם נערים וגם תינוקות קטנים.

משך אותו היום פשטה השמועה בקרב העצורים: בערב תגיע אניה איטלקית שעליה יועלו כולם ויגלו לאלכסנדריה שבמצרים. היו כאלו שנרגעו, לפחות לא יישארו כאן כצאן לטבח. היו כאלו שאף שמחו ברצותם להרחיק נדוד מהארץ שעמדה באחד ממוקדי החיכוך הצפויים של המלחמה. ר' אפרים אליעזר היה בין השבורים והמדוכאים מהגזירה. פניו חיוורות היו וכולו נרעש ונסער. היתכן כזאת? כל ימיו השתוקק לעלות ארצה וכעת יגלוהו ממנה בכח הזרוע?! השמש באה ועלטה היה. כאשר פשטה החשכה החלה מהומה בקרב השבויים. החיילים הטורקים באו להודיע כי עוד מעט יצעדו כולם אל הנמל. ר' אפרים אליעזר עמד בפינה, מכונס בשרעפיו ואפוף יגון. עיניו זלגו דמעות. לבסוף כמו התעורר, פתח את עיניו ואמר: "נעשה כל שביכולתנו לא לנסוע, עד טיפת דמנו האחרונה נעמוד ולא נסע! את הארץ לא נעזוב ויהי מה..."

החיילים הוציאו את השבויים אל הנמל בתהלוכה ארוכה של שורות שורות אנשים. מאחור דחקו החיילים והשוטרים והצליפו בפרגוליהם, דחפו והכו. אבל ר' אפרים אליעזר נסוג כל העת דווקא אל השורה האחרונה למרות שזו "זיכתה" אותו במהלומות רבות. שפתיו לחשו תפילה והוא האמין כי זו תתקבל ואכן לא ישולח מן הארץ. בינתיים ניסה לכל הפחות לדחוק את הקץ בכך שדאג להיות כל העת האחרון שבתהלוכה.

לאניות הגדולות אף פעם לא היתה גישה נוחה אל חוף יפו זרוע הסלעים והמכשולים. תמיד היתה הירידה מן האניות והעליה אל סיפון מתבצעת באמצעות סירות קטנות שעשו דרכן מן החוף אל האניה. הפועלים הערביים היו אלו שהורידו את הנוסעים באמצעות סולמות חבלים אל הסירות המתנוודות על הגלים הגועשים. פועלי נמל אלו אף פעם לא עשו זאת בעדינות יתירה... משהובאו כעת היהודים כשבויים נהגו בהם באכזריות של ממש. המהומה בנמל היתה גדולה. הרבה סירות עמדו בחוץ, מוכנות ומזומנות להוביל את האנשים אל האניה. הפועלים תפסו באנשים בזרועותיהם החסונות ללא חשבון וללא התחשבות והשליכום אל הסירות ככדורי משחק. הם הפרידו בנים מאבותיהם ותינוקות מאמהותיהן ולא התחשבו בכלום. יללות אימה מחרישות אזניים קרעו את האויר ומילאו את החלל. אט אט הלך החוף והתרוקן והקולות רחקו. הסירות המיטלטלות על פני הגלים הסוערים הובילו את הגולים ושבו כדי למלאות מטען אנושי חדש. ר' אפרים אליעזר, דבוק באמונתו, השתדל לכל הפחות להיות העוזב האחרון. אולי בכל זאת יתרחש הנס.

אבל הרגע הגיע. משפחת גראנאט נדחקה אל הסירה. אסתר חוה, האמא המסורה, חולנית היתה אז ובעלה הצדיק לא פסק מלהרגיעה כי לא תיפול רוחה באשר ישועת ה' כהרף עין. בהכנסו אל הסירה נשטפו פניו דמע. הוא סירב להאמין. האותו ינתקו מארץ הקודש?! הוא לא פסק מלשאת את עיניו הדומעות בתפילה השמימה בעוד הסירה מפלסת דרכה בקושי בין גלים סוערים מול רוח ים עזה ותחת מעטה ערפל כבד שאפף את שמי הלילה.

והנה התרחש הנס!

בהגיע הסירה אל האניה הגדולה יצא רב החובל אל הסיפון והכריז כי האניה מלאה עד אפס מקום והוא אינו יכול להעלות נוסעים נוספים. מחר תבוא אניה נוספת שתאסוף את הנותרים. בעל הסירה שהיה שונא ישראל מושבע לא פסק מלקלל את היהודים האמללים כל הדרך חזרה, וכשהגיעו אל החוף ניצת חרונו של המפקד הטורקי שלא אבה לתת להם לעלות חזרה: "הלאה המוסקובים, אני לא אתן להם מדרך רגל על היבשה." והוא

שיגר אותם חזרה אל האניה. רב החובל סירב שוב, כמובן, וכך עשו את הדרך שבין החוף והאניה שבע פעמים (!) הלך וחזור, מיטלטלים בסירה רעועה, באפילה ובמזג אויר סוער, עד שהאניה הגדולה הפליגה לדרכה. רק אז, באישון ליל, התיר להם המפקד לעלות אל היבשה. בשעה שתיים אחרי חצות הגיעה המשפחה שבורה ורצוצה בחזרה לביתה שב"נוה שלום".

למחרת נחפז רבי אפרים אליעזר את ה"סראיה", בית השלטון הטורקי ביפו, ו"התעתמך", ויתר על אזרחותו לטובת אזרחות טורקית, יחד עם כל משפחתו. זכותו עמדה לו. הוא נשאר בארץ!

במחסור שהשתרר בעקבות המלחמה עמדה הממשלה הטורקית והחרימה סחורות מכל הבא ליד. ראתה אסתר חוה כך ואמרה: מוטב יגיעו מוצרי המכולת שלי לידיים יהודיות! פתחה את המחסן וחילקה למשפחות נזקקות את כל אשר בתוכו: נפט, שמן, סוכר, אורז ועוד. מצרכים נחוצים ויקרים בימים ההם. כך נשארה המשפחה כמעט ללא פרוטה לפורטה.

לא חלף זמן רב עד שנתרגשה

ובאה עליהם צרת הגלות. ג'מאל פשה המושל הרשע שחשש כי תושבי תל אביב ויפו היהודים יסייעו לכוחות הצבא שנלחמו בטורקים באמצעות איתותים לאניות וכדומה, הגלה את כולם אל תוך הארץ. משפחת גראנאט-רימון נדדה לכפר סבא ומאוחר יותר לזכרון יעקב.

ימים נוראים ביותר עברו על הגולים. מצוקת רעב איומה ומחלות שהפילו חללים למכביר. המזון המצוי ביותר היו גרעיני התורמוס שרק תרמו רבות לחולי המעיין. אסתר חוה, אשת החיל שכבר קודם המלחמה חולה היתה, לקתה בטיפוס הבהרות, אושפזה בבית החולים שהוקם בחורשה שבזכרון יעקב ולבסוף נפטרה מתוך ייסורים. היא נטמנה בבית העלמין שבזכרון יעקב.

הרעב המשיך להכות. ר' אפרים אליעזר שאין לו בעולמו אלא תורה ועבודת ה' התייסר עד מות בזלעפות הרעב. הגיע מצב שבו לא בא אל פיו מאומה משך שלשה ימים. המחלה הכתה גם בו. פניו הפכו ירקון והוא שכב בחדרו הדל כשהוא מתנשם בכבדות ויורק דם.

בנו הצעיר, יעקב, שהה עמו וראהו מתפתל בייסוריו בעוד משק כנפי מלאך המוות נשמע כבר בחלל. חייו של האבא תלויים היו לו מנגד בשעה שקול רעמי תותחים נשמע מקרוב משדה המלחמה, וגופות חללים מוטלות היו באזור כדומן על פני האדמה.

יעקב הצעיר לא יכל לשאת את המראה. הוא שבעצמו היה חלוש ותשוש אחרי שבקושי החלים מטיפוס הבהרות שאחז גם בו, יתום צעיר מאם העומד להתייתם גם מאביו, יצא אל הרחוב, ירד במורד ההר, צנח על אבן וגעה בבכייה גדולה ומרה.

השמש השוקעת התמזגה יפה במצב רוחו השפוף של הצעיר העומד לראות את אביו גווע ברעב, כאשר יד נגעה בכתפו ועוררה אותו מבכיו. פקח את עיניו וראה חייל צרפתי ששאלו לפשר בכיו. הוא גמגם בקול חנוק

מילים רצוצות בצרפתית והראה על פיו ועל גופו לאות כי רעב הוא. החייל נלוו אליו כאשר שב לביתו. למרות הנסיונות ליצור קשר באמצעות רמזים ושפת אצבעות, לא הבין איש מהם שפת רעהו.

הגיעו אל האהל. הציץ החייל וראה את המצב, עזב את החדר ויצא. כעבור מחצית השעה שב ובידיו אוצר של ממש: ביסקוויטים, קפה, שוקולד. ר' אפרים אליעזר טעם קמעה ותחי נפשו. משך היום הקרוב המשיך והתחזק קצת. נפשו היתה לו לשלל ברגע האחרון.

למחרת הגיע האיש שוב. הביא עמו עוד מזון מחיה נפשות, כפשוטו. הציץ בפניו החיירות של ר' אפרים אליעזר, ונאנח. כך החיה החייל את ר' אפרים אליעזר שהלך והתאושש בעוד שאף את שמו של מיטיבם לא ידעו הרימונים. באחד הערבים בא להפרד. הם נפרדו ממנו בדמעות שליש. כמלאך מושיע היה להם.

החייל יצא מן הבית וגלש במורד ההר של זכרון יעקב כאשר קול יריה בודדת הפר את הדממה. החייל נפל שדוד ועוד הספיק להשמיע קול זעקה שהבהיל למקום את תושביה הותיקים של זכרון יעקב. הם הצליחו לשים ידם על הרוצח, חייל טורקי שניסה להסתתר בין עצי הזית. אבל החייל המושיע כבר לא היה בין החיים. קצין צבאי שהוזעק למקום לא הצליח למצוא כל סימן זיהוי על גופו של ההרוג. רק סימן אחד נשא החייל על גופו: ה"טלית קטן" שלו שהיתה כעת מוכתמת וספוגת דם.

הוא היה יהודי!

ואת היארצייט שלו שמר ר' יעקב רימון ז"ל עד סוף ימיו.

מורשת רוחנית לדורות

"הוא היה כל ימיו" – מספר הבן ר' יוסף צבי – "הוגה דעות בעניני האמונה, אבל מתוך ענוותנותו לא בא לכתבן עלי ספר, ולבו כאב מאד על התפשטותה של הספרות החדשה הגוזלת את האמונה מלב העם ע"י השקרים והכזבים שהיא מלאה מהם תמיד". כעת, דווקא בתקופת המלחמה, בימי צרה ומצוקה, עוני ונדודים, אלמנות ומחלה, סידר ר' אפרים אליעזר את כתביו, בעיקר חליפת המכתבים עם בנו ר' יוסף צבי, בצורת ספרים מסודרים. את אחד הספרים, 'נחלת אפרים', סידר המחבר גם כצוואה לבניו ובראשו רשם את מטרת הספר שבעצם תפסה חלק מרכזי בכל הוויית חייו, שמירת הצאצאים בחיק הדת והאמונה:

כי ידעתי אשר יצוה את בניו וגו' [בראשית יח]. לא הודיע הש"ת את חיבתו אל אברהם אבינו ולא קראו אוהבו, רק למען אשר יצוה את ביתו אחריו וגו'. וכל ההבטחות אשר הבטיחו ה' לזרעו אחריו, הם רק בתנאי, אם ישמעו לצוואת אביהם 'ושמרו דרך ה' ', אז יבוא עליהם את אשר דיבר. וכן גם מצינו בדוד המלך, אף כי נשבע ה' לדוד אמת לא ישוב ממנה, בכל זאת רק בתנאי 'אם ישמרו בניך בריתי וגו'. רואים אנו מזה, כי הגדולה שבמעשי האבות היא הצוואה לבניהם אחריהם, וגדולה שבמצוות הבנים היא השמיעה בקול מצות אביהם. המחבר, המצוה.

יפה נכתב בשער מהדורת תרצ"ב כי: ספר נחלת אפרים בענין יקר האמונה והדת... כתוב בדם לבב ובדמעי עין/ מלחומי רשף היד רועדת/ ממזי רעב התקוה אובדת/ והחרב והדבר מסביב ומנוס אין.

הספר כולו נכתב בצורה של שיחה בין אב לבנו, עוסק בעניני אמונה מול הכפירה שפשתה אז בכרם בית ה'. בשיחות פוקח האב את עיני בנו לראות את השקר שבכפירה ואת האמת שבאמונה. נפשו של יוסף צבי סוערת היתה. טיפוס של "מבקש" חסר מנוחה. באחד המכתבים (והוא בפרק האחרון שבספר) כתב לאביו "אינני מבקש לא עושר ולא אושר רק אלקים, ואותו אקווה למצוא..." ור' אפרים אליעזר שהכיר יפה את נפש בנו נדרך כולו וכתב לו בחזרה: "מי יודע בני איזה אלקים תמצא לך? אם לא חלילה לאלקים אשר לא שערם אבותיך?!"

ור' אפרים אליעזר הוסיף תובנה עמוקה: "כי המבקש את אלקי ישראל, אל-האמת, אינו צריך לוותר על עושר ואף לא על אושר, כי גם העשיר בעשרו והאדם המאושר יוכלו לדעת את ה'. אולם ישנם אלהים רבים אשר אך אלילים המה, אשר אך משפטים שונים לעובדיהם, למאוס בעושר או באושר וכדומה הרבה..."

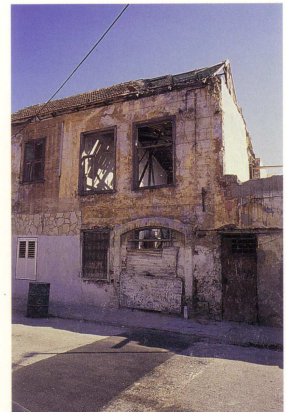
ומה נאצלים דברי צוואתו הישירה לבניו המופיעה בסוף הספר ומסתיימת במילים שמסגירות קצת מהלך רוחו: "כלו דברי צוואתי הבטלנית. כי אמנם בטלן הנני: העולם מבטל אותי ואני מבטל את העולם עם ביטוליו". בסגנון 'נחלת אפרים' ערך אז גם את ספרו 'אורות ביהדות' שהוא עצמו כינהו 'מכתבי צעיר שנזדקן' והקדישו לזכר זוגתו המנוחה, ואת ספרו 'אמונה ודעת'. שני הספרים הכתובים בסגנון שיחות אב ובנו עוסקים בקשת רחבה של נושאים השקפתיים יסודיים ביהדות מחד, ושל מצב היהודים החרדים מאידך.

בימים ההם החל להעלות על הכתב גם ספר רביעי, 'פלח הרימון' שמו והוא מכיל רעיונות על התנ"ך ועל הש"ס, אבל בשובו אחרי המלחמה מגלות זכרון יעקב לביתו שבנוה שלום והוא חולה ונכאב, שבור ורצון, חש כי קצו קרב וכי לא יספיק להשלימו כראוי ולכן שילב את רעיונות 'פלח הרימון' שכבר הספיק להעלותם על הכתב, בתוך 'אורות ביהדות'.

ואכן, סבלותיו ותלאות המלחמה הכריעוהו בעודו צעיר לימים. בשובו לביתו אחרי נדודי המלחמה ומוראותיה והוא אלמן, חולה ורצון, לא האריך ימים. בב' אד"ב תרע"ט השיב נשמתו ליוצרה ועדיין לא מלאו לו יובל שנים. קברו נכרה בבית העלמין הישן שברח' טרומפלדור בתל אביב.

הספר 'נחלת אפרים' יצא לאור ראשון מכל כתביו כבר בשנת תרצ"ב ע"י ר' פנחס גרייבסקי הירושלמי ובעידודו הנמרץ של הגרא"י קוק זצ"ל שר' אפרים אליעזר היה מבאי ביתו ביפו. כעבור למעלה משלשים שנה, יצאו לאור שני הספרים הנוספים בהוצאת 'נצח' המפורסמת של ר' יחזקאל רוטנברג.

בית המדרש 'קהל חסידים' מיסודו של ר' אפרים אליעזר, עמד על מכונו עשרות בשנים. כאן היה השטיבל החסידי התוסס של 'נוה שלום', כאן נערכו ה'הדלקות' הגדולות של ל"ג בעומר בניצוחו של הגבאי רבי יוסף שפירא הצפתי מחבר ה"אשרינו מה טוב חלקנו בהילולא דבר יוחאי", כאן קבע מקום תורתו ותפילתו הגה"ק מוועירשוב בשנותיו הראשונות בתל אביב, ועוד רבות יסופר על 'קהל חסידים' זה. כעבור שנים רבות נעזב מאחורוני מתפלליו ועמד בשממונו עוד שנים, עד שלפני שנים ספורות שיקמה משפחת גבריאלי את המקום והוא משמש כבית כנסת פעיל בשם "בית שלמה".

והעיקר: משאת חייו של ר' אפרים אליעזר התגשמה. בסיעתא דשמיא ובניגוד מוחלט לרוח ששררה אז, נשאר כל בניו שומרי תורה ומצוות. בראשם עמד ר' יוסף צבי המוכשר, המלומד, הסוער והפיזי, הסופר והמשורר שנותר יהודי נאמן לה' ולתורתו, תלמיד חכם מופלג שיד ושם לו גם בנסתרות, צדיק ועניו. השני בבנים היה ר' יחיאל בונם, איש ישר דרך, והשלישי ר' יעקב, עסקן דגול, סופר ומשורר.

לא זו בלבד, כל צאצאיו של רבי יוסף צבי עד עצם היום הזה, שומרי תורה ומצוות הם! וגם רבים אחרים מיתר צאצאיו של ר' אפרים אליעזר נאמנים לה' ולתורתו. ומי שבקי בקורות התקופות שחלפו יודע כי אין זה דבר של מה בכך כלל ועיקר.

מכון "תל אביב של מעלה"
ת.ד. 455 ב"ב
פקס: 03/6180387
דוא"ל: babad10@kavnaki.net